

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНО-ПОВЕДІНКОВІ ЗНАННЯ

УДК 101.1:37.014.5

DOI: <https://doi.org/10.32405/2413-4139-2019-1-70-75>

Айта Сакун,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7889-2358>

м. Київ

СУБСТАНЦІЯ «ЕЛІТНОГО ЗНАННЯ» В КОНТЕКСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація.

Для сучасного «суспільства знань» дедалі більш суттєвим і значущим стає прагнення по-новому поставити проблему ролі знання не просто в житті людини, не лише його значення для розвитку науки, пізнавальної діяльності, а знання, яке сприяє появі якісно іншого розуміння головних сфер буття людини: економіки, культури, політики, освіти, науки. Йдеться про знання досконалої якості, або елітне знання, на засадах якого формується творча, продуктивна частина суспільства. У контексті становлення особистості проблема набуття якісних знань не знімається, а навпаки, актуалізується.

Встановлено, що освіта пов'язана з глобальним характером економіки, який передбачає набуття не просто інформації, знань чи вмінь, а інтелектуального капіталу. Володіння таким капіталом і є володінням елітним знанням, яке відкриває інші способи розуміння дійсності. Воно виступає як діяльність з самопізнання, розкриває не лише внутрішню будову духовного світу людини, а й розуміння структури соціально-економічного та культурного буття. Елітне знання відкриває не лише зовнішні, а й внутрішні взаємозв'язки (онтологічні, соціокультурні, когнітивні, морально-етичні), виявляє рівень екзистенційного самоаналізу.

Ключові слова: знання; еліта; пізнання; наука; інтелект; творчість; освіта.

Для сучасного «суспільства знань» дедалі більш суттєвим і значущим стає прагнення співвіднести абстракції, категорії, систему міркувань з самою людиною, яка є мислячою, відчуваючою, готовою до пізнання в цілісності її проявів та іпостасей. Тенденція вивести людину за «дужки», елімінувати, вважати другорядною залишається в минулому. З огляду на це, виникає необхідність по-новому поставити проблему ролі знання не просто в житті людини, не лише в контексті його значущості для розвитку науки, пізнавальної діяльності, а знання, яке сприяє появі якісно іншого розуміння основних сфер буття людини: економіки, культури, політики, освіти, науки. Очевидно, що причина зростання впливу особистості на різні сфери життя зумовлена особливістю отриманого нею знання. Іншими словами, йдеться про знання досконалої якості або, точніше, про «елітне» знання, на основі якого і може формуватися творча, продуктивна частина суспільства. Адже в контексті всіх загальноприйнятих уявлень відносно соціальних умов, ролі колективу, суспільства, держави, сім'ї тощо в становленні особистості, міркувань щодо шляхів входження в еліту тощо проблема отримання якісних знань не зникає, а, навпаки, актуалізується.

Індивідуальний стиль пізнавальної діяльності належить до числа формально-динамічних факторів, які визначають її продуктивність. Разом з тим, важливими у забезпеченні ефективності пізнання є логіко-психологічні механізми засвоєння знань. Методологічний аналіз процесу отримання знань, що вивчає закономірності їх засвоєння, вмінь та навичок, формування переконань, визначає обсяг і структуру змісту пізнання, вдосконалює

методи й організаційні форми навчання, вплив освітнього процесу на особистість, яка зумовлює сам факт елітного чи звичайного знання. Проте дослідження проблеми «елітного знання» вимагає уточнення гносеологічного змісту поняття «знання», що є багатозначним і має низку характеристик.

Проблема сучасного знання в контексті «елітного» знання завжди була в епіцентрі теоретичних і методологічних пошуків світової наукової думки. Сьогодні поняття «елітне знання» має нові аспекти розуміння. Філософські засади стратегії розвитку знання та освіти висвітлено в публікаціях багатьох учених: В. Андрущенко, В. Беха, В. Ільїна, В. Загороднюка, В. Кременя, Ж. Лакана, М. Мамардашвілі, С. Пролєєва та ін.

Метою статті є дослідження наукового пізнання, його розвиток, що стає базою, на якій «проростає» нове, більше досконале, прогресивне, елітне знання.

Людство довго йшло до розуміння того, що знання містить певну самостійну сутність, з якою можна проводити різні операції, передавати від однієї особистості іншій, зберігати, володіти, продавати, купувати, знищувати тощо. Знання навчилися вимірювати, відокремлювати від інформації, кодифікувати, подавати у формалізованому вигляді. Сформувався поняття «особистісного знання», що пов'язане з інтелектом, статусом, талантом, впливом особистості – його носія.

Знання формують новий погляд на світ, змінюють ставлення до нього. Вони виконують певні функції: дають загальні уявлення про ті сторони дійсності, до яких вони мають відношення (наприклад, загальна картина природи, суспільства); формують здатність людини до пізнавальної діяльності; є основою для дії або для визначення напряму способів дії (як потрібно діяти або не діяти). Знання – це узагальнений досвід людства, що відображає різні сфери дійсності у вигляді фактів, правил, висновків, закономірностей, ідей, теорій, якими володіє наука.

До елітного знання може належати наукове знання, оскільки поряд з об'єктивною істинністю та логічною обґрунтованістю воно володіє особливими характеристиками – системністю, есенціальністю, загальнозначущістю, специфічністю мови. Властивість системності обов'язково сприяє вдосконаленню знання. Система наукового знання охоплює множину зв'язків і відносин. Орієнтація на логічну обґрунтованість та істинність поєднується з установкою на есенціальність (від лат. *essentia* – сутність), тобто на пізнання сутності процесів та об'єктів, що вивчаються. Зіставлення можливих обґрунтувань під час прийняття рішень і вибір серед них більш ефективних, переважаючих, пов'язані з рухом до сутності. Чим краще обґрунтовано певне положення, рішення, дія, тим глибше пізнання ситуацій, за яких людині знадобиться діяти. Тому одне з важливих завдань наукового пізнання – це відкриття глибинних, сутнісних зв'язків і відношень об'єктивного світу, формування законів не лише науки, а й законів соціального буття. Останнє є особливо важливим для еліти, що, як відомо, має знати, які їй приймати рішення, перспективи подальшого існування, загрози і які виклики можуть бути на шляху її подальшого розвитку.

Отже, ті знання, що відкривають шлях до пізнання законів, яким підлягає життя не лише природи, а й розвиток суспільства, культури, економіки, можна назвати елітними. Це знання, що відкривають майбутні перспективи розвитку життя людини. Однак вони не можуть бути досягнуті за рахунок буденного знання, здорового глузду або знання, зорієнтованого на здобуття певної професії чи спеціалізації. Останнє має суто індивідуальний характер. Щодо науково обґрунтованого знання, то воно має загальний характер, оскільки його істини досягаються теоретичним шляхом.

Завдання, які стоять перед науковою теорією, що веде до знання вищого, викликали потребу в його специфічній мові, або новій мові науки. Знання, що допомагає піднятися над буденністю, або знання елітне, не може будуватися на звичайній побутовій мові. Як для наукових теоретичних обґрунтувань, так і для знання, що є відображенням вищих сенсів буття, потрібна власна мова. Причому через особливого роду визначення вводяться нові

категоріально-понятійні вирази, уточнюються вже наявні. Таким чином, виробляється наукова термінологія, тобто сукупність слів або словосполучень з точною, єдиною значущістю в межах цієї науки. Так само знання не буденне, а високосмислове, з глибокими змістами може бути зрозумілим лише тоді, коли буде викладено кваліфіковано, за допомогою відповідних понять, слів і виразів.

На основі мови науки та мови якісного, високого рівня знання формується головне, те, що має відрізнити представників еліти, зокрема – здатність до мислення, яке є умовою конструктивної, продуктивної діяльності. Саме вона є умовою виокремлення особистості або спільноти в еліту. Так само наявність творчого мислення відкриває можливість відкриття істин вищого порядку, що є доступними не для всіх, тобто істин, які досягаються завдяки здатності мислення проникати в сутність предмета або явища. Разом з тим, саме мислення має більше можливостей для формування тоді, коли отримує для себе певний інтелектуальний «заряд», поштовх. Ним стає знання в усьому його обсязі.

Саме мислення виробляє здатність до творчості, що також є одним зі шляхів до знання високого порядку, знання елітного. Про це свідчить попередня історія пізнання як в «науках про природу», так і в «науках про дух» (В. Віндельбанд). Аналіз пізнання має «явним чином виходити із живої історичної конкретності суб'єкта, який пізнає, участі його мислення в пізнанні, і будується на довірі до нього як того, хто «відповідально отримує істинне знання і долає заблудження» [5, с. 121]. Важливу роль у цьому процесі відіграє рефлексія – *атрибут творчого мислення*. Причому йдеться не про елементарну рефлексію, спрямовану на аналіз повсякденних вчинків і споріднених з нею знань, які уточнюють їх межі та значущість, а рефлексія науково-теоретична, яка є осмисленням людиною передумов, форм, шляхів і можливостей пізнання для досягнення істини.

Поняття «елітного знання» відображає не лише новий підхід до аналізу ролі знань у процесі формування та розвитку людського суспільства, а й зростання значущості інтелектуальної діяльності у процесі його постіндустріальних перетворень. На думку сучасних дослідників, елітне знання, що є «концентрованим згустком інтелекту нації» [4, с. 73], обумовлює елітну освіту. На засадах запропонованої Ч. Сноу дивергенції двох типів культур розрізняють два типи елітної освіти: *природничу* та *гуманітарну*. Таким чином, розрізняють *соціально-політичне* (зорієнтоване на творення політико-адміністративної еліти) та *загальнокультурне* (зорієнтоване на підготовку культурної еліти) елітне знання.

Феномен елітного знання породжує проблемні питання. Чим є елітне знання за призначенням? Знання, що доступне більш талановитим, або таке, що розуміють більш талановиті? Ці проблеми пов'язані між собою, адже ті, кому елітне знання стало доступним (на відміну від елітної освіти), апіорі мають бути готовими його досягнути завдяки власним розумовим здібностям. Тому поряд із набором професійних і загальноосвітніх знань та вмінь елітне знання передбачає виховання культури відповідно сучасного способу мислення та відповідних ціннісних вимірів людини. Йдеться про те, що елітне знання повинно надати не лише набір знань і навичок для подальшого успішного кар'єрного зростання, а й навчити думати, аналізувати, виховувати творців, відповідально мислячих фахівців в управлінні тощо.

Однак елітне знання не може сформуватися за звичайних умов. Воно забезпечується системою елітної освіти. Доступність елітного знання залежить від того, якою є система елітотворення: «прозорою», відкритою для більш активних, освічених, талановитих людей, здатних до впровадження інновацій. Тому поняття «елітне знання» базується на концепції досяжності елітного статусу незалежно від входження в еліту.

Як відомо, французьке слово *elite* має значення – *краще, добірне*. Тому організація елітної освітньої системи передбачає ретельний селективний відбір освітніх концепцій, програм, педагогічних методик тощо, а також педагогічних кадрів. Поняття «елітний»

має також інше значення – *той, що формує еліту*. Отже, елітна освіта забезпечує підготовку випускників, які в майбутньому здатні стати більш видними представниками певної частини суспільства – утворити національну (суспільну) еліту: професійну, творчу, політичну тощо.

На сучасному етапі наука, культура й освіта стають дедалі більш інтегрованими, дифузними, полісистемними, контекстними. За цих обставин особистість вчителя потрапляє у цілковиту залежність не стільки від системи адміністрування його соціальною групою, скільки від динамічності інформаційних потоків. Тому не кількість інноваційних методик може модернізувати педагогічну спільноту та перетворити її в елітну соціальну групу, а здатність особистостей в групі бути адекватними викликам часу. За такої зміни дисциплінарної домінанти на домінанту індивідуальної культурної та суспільно-політичної діяльності, головним чинником формування педагогічної еліти стає внутрішньо-групова конкуренція особистостей. Нові критерії якості цієї соціальної групи передбачають можливість максимального вияву індивідуальності у культурній, суспільній і політичній сферах життя.

Безперечно, для сучасної розвиненої професійної освіти характерними є високий рівень професійної компетентності; науковість знань, відповідність цілям і завданням спеціальності; творчий підхід до розв'язання проблем; здатність продукувати прогресивні ідеї; вміння реально оцінювати власні можливості та здібності, співпрацювати з іншими людьми; відкритість до альтернативних поглядів та ідей; відповідальність та висока професійність. Разом з тим, актуальною для вищої школи стає проблема підготовки елітних працівників, які самостійно та продуктивно мислять, володіють «надпредметними знаннями», чітко визначеними моральними якостями, здатністю продукувати нові ідеї.

З огляду на це, сучасні дослідники розробляють теоретичні основи підготовки елітних спеціалістів, приділяючи особливу увагу їх творчому потенціалу, компетенції, професіоналізму, креативності, емоційно-вольовій стабільності тощо. Вони розробляють моделі «елітного спеціаліста», що містять смисложиттєвий компонент, структурний склад (мисленнєві, ментальні, креативні аспекти), змістовні та функціональні особливості (мотивація, сприйняття та перетворення інформації).

Необхідно зазначити, що проблема «елітного знання» сама по собі не існує. Вона пов'язана з доступністю знання, що залежить від того, наскільки система елітотворення є відкритою для більш активних, освічених, талановитих особистостей. Тому цілком зрозуміло, що поняття «елітне знання» ґрунтується на концепції можливості отримання, незалежно від соціального походження та економічного статусу людини.

Важливим аспектом проблеми елітного знання є диференціація навчання і, насамперед, існування елітних закладів освіти. Вони є альтернативою одноманітності системи освіти та навчання, що не враховує розмаїття особистісних орієнтацій, не стимулює розвиток талантів й унікальних здібностей. Плюралістична система освіти з високим ступенем децентралізації утворює конкуренцію в освітньому процесі, що підвищує загальний рівень якості послуг, які надаються в освітній сфері. Елітні заклади освіти покликані бути з орієнтирами для всієї системи освіти, простором для проведення прогресивних експериментів.

Безперечно, зі системою елітної освіти корелюється феномен елітного знання. Він породжує проблеми, які необхідно враховувати під час формування ефективної системи елітної освіти. *По-перше*, це необхідність стимулювання обдарованих дітей. *По-друге*, елітне знання має не лише надати набір знань і навичок для подальшого успішного кар'єрного зростання, а й навчити думати, виховувати творців, учених, мислителів.

Елітне знання відкриває інші способи розуміння дійсності. Воно постає як діяльність самопізнання, що розкриває не лише внутрішню будову та своєрідність духовного світу людини, а й розуміння структури соціально-економічного та культурного буття. Воно не лише сприяє кар'єрному зростанню, а й репрезентує рівень чіткості,

деталізованості, послідовності та системності рефлексивного осмислення певної сфери діяльності. Елітне знання відкриває не лише зовнішні взаємозв'язки, а й внутрішні, а саме – онтологічні, когнітивні, соціокультурні, морально-етичні, виявляє рівень екзистенційного самоаналізу.

Особливістю елітного знання є те, що воно завжди особистісне, оскільки залежить від здібностей конкретної людини і від специфіки її інтелектуальної та пізнавальної діяльності. Отже, можна констатувати, що елітному знанню властива така характеристика, як *обмеженість*, адже ним володіє невелике коло особистостей, а наявність таких знань виділяє їх серед основної маси. Така особистість знає те, чого не знають інші, а це піднімає, звеличує її серед інших носіїв знання.

Таким чином, дослідження останніх років показують, що сьогодні відбувається подальша концентрація виробництва знання. Фундаментальна наука зосереджується в незначній кількості світових центрів, здебільшого в розвинених країнах світу. Наукові знання створюють (продукують) переважно вчені-професіонали, і залежно від запитуваності, впливу ці знання можуть набувати статусу елітного, як і його творець, який у зв'язку з всезагальним визнанням запропонованої ним теорії (вчення), стає представником інтелектуальної, наукової еліти. Отже, на знання є попит, що зумовлює *виникнення і розвиток ринкових відносин – рушій суспільного прогресу*. У цьому контексті постає необхідність визначення елітного знання, що зумовлює розв'язання питання критерію диференціації знання на *звичайне* та *ексклюзивне*.

Використані літературні джерела

1. Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі / В. Гьосле. Київ : Лібра, 2003. 247 с.
2. Кудашов В.И. Конструирование инновационного варианта образования / В.И. Кудашов // Философия образования, 2009. № 3. С. 5–9.
3. Лукашевич В.К. Философия и методология науки / В.К. Лукашевич. Минск : Современная школа. 2006. 320с.
4. Матвіїв М. Взаємозв'язок ринку знань із ринком праці в Україні: маркетинговий аспект / М. Матвіїв // Галицький економічний вісник. 2009. № 7. С. 73–79.
5. Микешина Л.А. Философия познания / Л.А. Микешина. Москва : Канон +: РООИ «Реабилитация», 2009. 560 с.
6. Парето В. Элиты и аристократия / В. Парето // Личность. Культура. Общество, 2004, Т. 4. Вып. 3–4. С. 3–14.
7. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії / Н. Скотна. Львів: Українські технології, 2005. 320 с.

References

1. Hosle, V. (2003). *Praktychna filozofia v suchasnomu sviti [Practical Philosophy in the Modern World]*. Kyiv: Libra, 247 p.
2. Kudashov, V.Y. (2009). Konstruyrovanye ynnovatsyonnoho varyanta obrazovanyia [Designing an innovative education option]. *Fylosofyia obrazovanyia – Philosophy of Education*. 3, 5–9.
3. Lukashevych, V.K. (2006). *Fylosofyia y metodolohyia nauky [Philosophy and Methodology of Science]*. Minsk, 320 p.
4. Matviiv, M. (2009). Vzaiemozviazok rynku znan iz rynkom pratsi v Ukraini: marketynhovyi aspect [Relationship of the Knowledge Market with the Labor Market in Ukraine: Marketing Aspect]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Journal*. No. 7, 73–79.
5. Mykeshyna, L.A. (2009). *Fylosofyia poznanyia [Philosophy of knowledge]*. Moscow, 560 p.
6. Pareto, V. (2004). Elita i aristokratyia [Elites and the aristocracy]. *Lychnost. Kultura. Obshchestvo – Personality. Culture. Society*. Vol. 4, 3–14.
7. Skotna, N. (2005). *Osoba v rozkolotii tsyvilizatsii: osvita, svitohliad, dii [Person in the split civilization: education, worldview, actions]*. Lviv, 320 p.

Sakun A. Substance of «Elite Knowledge» in the Context of the Educational Process.**Summary.**

For the modern «knowledge society» the desire to review the problem of the role of knowledge not just in human life, not only its significance for the development of science, cognitive activity, but knowledge which leads to a qualitatively different understanding of the main spheres of being (economics, culture, politics, education, science), is becoming increasingly significant and meaningful. It is about knowledge of perfect quality, or elite knowledge, based on which a creative, productive part of society is being formed. In the formation of a person, the problem of acquiring qualitative knowledge is not removed, but on the contrary, is actualized.

The purpose of the article is to investigate the influence of scientific knowledge on the creation of elite knowledge, which helps to resolve contradictions accumulated in the space of education.

It is established that education is connected with the global nature of the economy, which involves not just the acquisition of information, knowledge or skills, but intellectual capital. Owning such capital is the possession of elite knowledge, which opens up other ways to understand reality. It acts as self-knowledge activities, revealing not only the internal structure of the spiritual world of a man, but also the understanding of the structure of socio-economic and cultural life. Elite knowledge opens not only external, but also internal interrelations – ontological, sociocultural, cognitive, moral and ethical, reveals the level of existential self-analysis.

Methodological analysis of the process of acquiring knowledge, which studies the patterns of their learning and skills, determines the volume and structure of the content of knowledge, improves the methods and organizational forms of learning, predetermines the very fact of the existence of elite knowledge. However, the study of the problem of elite knowledge needs to clarify the epistemological content of the concept of «knowledge».

Key words: knowledge; elite; science; intellect; creativity; education.

Сакун А.В. Субстанция «Элитного знания» в контексте образовательного процесса.**Аннотация.**

Для современного «общества знаний» все более существенным и значимым становится стремление по-новому поставить проблему роли знания не просто в жизни человека, не только его значения для развития науки, познавательной деятельности, а знания, которое приводит к появлению качественно иного понимания основных сфер бытия человека: экономики, культуры, политики, образования, науки. Речь идет о знании совершенного качества, или элитном знании, на основе которого формируется творческая, продуктивная часть общества. В становлении личности проблема приобретения качественных знаний не снимается, а наоборот, актуализируется.

Установлено, что образование связано с глобальным характером экономики, который предусматривает приобретение не просто информации, знаний или умений, а интеллектуального капитала. Обладание таким капиталом и обладание элитным знанием, которое открывает другие способы понимания действительности. Оно выступает в роли деятельности по самопознанию, раскрывает не только внутреннее строение духовного мира человека, но и понимание структуры социально-экономического и культурного бытия. Элитное знание открывает не только внешние, но и внутренние взаимосвязи – онтологические, социокультурные, когнитивные, морально-этические, выявляет уровень экзистенциального самоанализа.

Ключевые слова: знания; элита; познание; наука; интеллект; творчество; образование.

Стаття надійшла до редколегії 19 квітня 2019 року